

Н. Королева

КАЗКИ ЖИТТЯ

(V-тий розділ повісти „Предок“)

— Partout où montent les fleurs de la légende, il y a dessous le terreau solide de la vérité!

M. Magre.

(Скрізь, де виростають квіти легенди є під ними деякий комплет правди).

Рівним кроком, не кваплячись, пливе каравана під мурами ємірових садів. З плисковатого даху вежі-тераси на розі муру Карльос проводить поглядом оздоблених синьо-червоними китицями верблюдів. Попліч з Лячердою не бало обмахується галузкою жасмину молодець з блідим обличчям, що не опалилось навть під африканським сонцем. Напевне під його турбансм буде волосся ясного кольору, як в людей з Півночі.

— Чи не здається тобі, Адаме, — повертається до нього Карльос, — що коли б ці верблюди могли говорити, вони сказали б: — „Най летить час і най люди квапляться до могили. Ми ж кроку не додамо. Так бо носили ми пустинею недавніх мудрців, навіть тих, що дізнались про найважливіше, коли Іх провадила Зоря Вифлеємська“...

Адам підніс задумливо-журливе, гостро й тонко закреслене обличчя. Його темно-блакитні очі іскристо всміхнулись до Карльоса:

— Не верблюди, а ці н мади — для мене таємна загадка ще й досі. Самі вони — завжди в русі, а дух Іхній — нерухомий, як сфінкс, котрого в душі джерело „рах-у“, — посміхнувся й Карльос. — Ми ж — занадто рухливі ... духом.

— Дійсно, занадто, — зідхнув Адам. — Огож, от аж куди заніс нас той „рухливий дух“...

Красна латинська мова обох дивно не гармонізувала з Іхньою орієнтальною сдежею. Однак вчувалось у кожному звороті: для обох не була це мертза мова вчених, але розмовна річ живих.

— Як ще недавно думав я, що люди Сходу — дикуни, — задумливо продовжував Адам.

— Бо ж певне звязував ти уяву про освіту з уявою прожиттєві вигоди та звичаї, в які вжився.

Адам похитав головою:

— Ні, не тільки тому. Я звик бо думати: то — вороги. А що ж у ворога може бути доброго?

Карльос посміхнувся знову:

— О, може... Ще й багатол.. Але в Краю моєму говорять: „Сид може жити й серед маврів, тільки ж від того мавром не стане“.

Вибух молодих голосів розсипався дзвінкою треллю сміху під терасою, в ароматному затінку перегрітих за дня темних, за-

пашних хамаципарусів: мов з великих кадильниць розходився з них довкола урочистий пах ладану. Адамів погляд вперся в мережаний ажуром мармур альтанки. Пнучкі, „мускатові“ троянди обвивали її гнідими гірляндами ніби зо старого золота. Збуджена голосним сміхом газель пурхнула кущами жасминів. Як в леті, — майнуло над зірками квітів її біле черевце. Але по кількох скоках вона спинилась на доріжці, піднісши мов з металю викovanу струнку ніжку, й дивилась з німим запитом очима, неначе підмальованими антимонієм...

— .. як у жінки! — вказав був Адам.

Дор'жакою з підскоком біг молодший з його учнів, Ібрагімів син Гасан. Гукав здалеку, плутаючи слова латиньки з арабськими й топив їх в нестримній повіні сміху:

— Доміне магістер... Сіді му аллім... Веніте... Ціто... Ціто... Та алл генé!... Ха-ха-ха! ... А Меймун ...Карá-Меймун приправляє сорбé!... Зара принесла тацю, а він... він... Ха-ха-ха!...

Й не доказав... Крутнувся на одній нозі — й зникли за запоною зелені та квітів проткані сріблом рожеві шальвари, а сміх вже лунав з альтанки, зливаючись з потоком інших веселих голосів.

Урочистий і діловитий, мов старий професор, великий, чорний бабуїн**, серед жартів і вигуків мішав ложечкою в срібному пугарі розтерті з медом трояндіві пелюстки. Доливав помаранчевого соку, додавав снігу. Робив прецизно, як в лябораторії, не помилявся в жадному руху, наслідуючи Зару. З власного лишилось у ньому тільки тихе бурмотіння та голосне чавкання, як облизував лапу, коли, крутнувшись на вигук, пролив солодку й липку масу на незарослу вовною рожеву долоню. Облизевся й підніс роздосадовану голову. Чи не занадто вже реготу?! Пошукав поглядом, хто сміється найголосніше, вишкірив з одного боку пащі зуби, раптом вхопив з таці розрізану помаранчу і з силою жбурнув її в невідьняка-нубійця, просто у вінок його сліпуче-білих зубів. В ту ж мить плеснув сорбетом в обличчя другого, зірвав із старої хови фіялкове покривало з рожевими колами й, напнувшись ним, метнувся геть з альтанки, скинувши з доріжки хлопчика — післяця, що біг до Карльоса з наказом:

— Ясний емір велів покликати тебе, сіді.. Корабель привіз вісті з далеких країн. Прибули з ним і твої дервиші***...

Того вечора дон Карльос більше не вийшов зо свого покою до Адама, як це бувало звичайно. І Адам лишився сам у просторім студіолі музею. Довго сидів над працею, що звичайно робили її вдвох з Карльосом для Ібрагімової книгозбірні: перекладали з латинської на арабську мову старі аннали-записи, історію боїв сарацинських за поставлені хрестоносцями замки — фортеці

* Пане вчителю... Пане вчителю!... Ідіть... Швидко, швидко! Ідіть сюди. Малпа... Чорна малпа приправляє солодоці (шербет).

** Бабуїн — північно африканська малпа, з довгою головою і коротким хвостом.

*** Дервиш — мусулманський чернець.

на шляху з Антиохії, через Алеп, Г'ама, Г'омс, Дамаск, аж до Єрусалима. Це була ще так недавно ціла сітка укріплень-вартів на тім святім шляху, що мав бути назавжди безпечний для християнських прочан.

Адамові очі пробігали рядками назв:

Castillum Peregrinorum Темпларіів, замовк Сидонський... Джебаніл... Триполі... А в душі підсвідомо ворушилась давня мрія, що загніздилась там ще з юнацьких літ про таке ж, осяяне славою лицарство, ...вдома... Як часто з коханим братом та іншими юнаками думали вони про це... Якою барвистою, оживленою стало те юнацьке вимріяне видіння товариства лицарського від зустрічі з дон Карльосом!

Таж думка не розвинулась, притиснута тривожним сумом... Прийшли до Лячерди вісті з дому... Може привезли викуп?... Може відіде?... Тоді знову залишиться тут Адам сам... За нього бо викуп не прийде. Не прийде... Хоч і вистачило б за нього й золота й добра. Таж нікому посилати. З цілої бо родини лишився єдиний брат Василь... Ах, Василь!... Запальний, сміливий борець, вояк... Завжди в бою, завжди — в грі зо смертю... Чи живий ще там, в залитих татарвою степах, в повних небезпек густих лісах та мочарах?...

Обвіяло тужним сумом, сповнило холодом, вогким і пронизливим. Так бувало колись вдома, в осені, як затягало вогкою імлю безмежні волинські багновиська... Відчув це так міцно й реально, що аж стисся в грудку, відкинувшись на більця фотелю. Заплющив очі й, мов крізь запону сліз заколивався перед ним образ рідного дому, задумливого, тихого, під низьким, перлово-сірим небом. Так, — сірим, але ніжним, як очі... як очі, що з них справді готові бризнути сльози... А під тим небом — килими лісів. Сині, аж фіялково-чорні, як оксамити жалоби, повні таємниць... Хто ж знає ті страховинні казки й чарівні дива, що причаїлись та дримають в таємничих пушах, купаються в срібній Стирі, що розкручує блискучу доріжку, задумана, поважна?!

Аж захопило дух. Запах болотяних зел: аїру, жовтих каченців, чортової борода та шелкюжини-верболозу прикрив теплий аромат хамаципарусів, там, долі. Серце стислось солодко й тужно. Чи з суму, що втратить „побратима“ Карльоса, чи з болю, що не побачить більше ніколи рідних просторів?...

Пригладив рукою ясне, аж сріблясте, як місячне сяйво, волосся. Східнім звичаєм носив тут турбан, але звикнути до нього не міг, як не міг дозволити собі виголоти, мов невірний, голови. А лишаючись сам в своїм покої, завжди розмотував свій „сім кроків довгий“ пруг індуського мусліну...

Присунув до себе скрипти й приготовлені до писання лебедні пера: хотів перемогти хвилеву слабкість. Взяв перо й кращо вивязав назву замку:

— Калаат-ель Гоесн, — „Крак“, — по назві хрестоносців.

Перо легенько рипіло, лишаючи, мов вирізані, знаки слів:

— „Цей замок боронив шляху з Гомсу до Триполі“...

До слів — примітка:

— „У великих замках-фортецях містилось до чотирьох тисяч родин; в менших бувало тільки півтори сотки оборонців“.

Скрипить перо, ніби пусте, коливаючись у руці й мотаючи білою егреткою, але думка не біжить за ним, вискочила за пергаментові рядки й кружляє довкола назви „Триполі“. Це ж з ним повязана трагічна згадка про лицарське кохання... Ніколи не бачивши, тільки наслухавшись пісень, закохався лицар Готфрид Рюдель у вимріяну красуню Мелісенду. І з того часу стала в лицаря одна ціль життя: — Побачити красуню!... Було це тяжко, а довелось чекати довго. Але досяг Рюдель своєї мети: побачив Мелісенду, тільки ж у мент, коли безжална смерть затулювала йому очі на вічний сон. А Мелісенда:

— ...„покохавши таку незмірну любов“, того ж самого дня пішла в монастир“.

Перо спинилось і хилиться до пергаменту. До кімнати, наче користаючи з відсутности Карльоса, увійшов хтось, невидний і неловний, увійшов і міцними обіймами охопив Адамову думку. Широкою амбразурою потрійного маврського вікна лились потоки місячного сяйва. Біле, сильне, дійсно таке ясне, як справедливо тут кажуть, що „й найдрібніше письмо при ньому прочитаєш“. А от же — чуже воно... Інше... інше...

Червонаве світелко олійної лампи, кволе, безсиле цілком втопилось у тім могутнім сяйві і було жалісне, як немічна дитина. Адам дмухнув на лампу, згасив її й ураз впізнав, „хто“ завітав до нього в чужій стороні: „Блукаюче світло“, що коливається й пливе світляною пірамідкою над волинськими луками та мочарами. Там, нічим не спинене, лине воно завжди вперед, немов женеться за недосяжною мрією. Чарівне й чаруюче, принадне, невловне, воно не палить, але не дається зловити в руки. Зустріне йдучого в полі — й не тікає; ні, само дожене, обгортає світляною імлою, попестить хвилину й летить далі, нагадавши людині, що варто гнатись за Мрією...

І здається Адамові, що лицар Готфрид — це він сам. Хіба бо з дитячих літ не був він закоханий у свою Мрію? Хіба не жига в його душі певна віра, що „станеться те, чого в дійсності не буває“? Що він, Адам Дунін з Борків волинських, побачить на власні очі Святу Землю! Ту, де живими були євангельські події, ту, що за неї бились, здобуваючи її, лицарі — будівничі цих замків, записаних на цих аркушах — його, Адамовою, рукою! З хлопячих літ, стаючи навколішки до молитви й вимовляючи святі слова:

— „Et verbum caro factum est“ (і слово стало тілом), — за здійснення цієї своєї недосяжної Мрії молився малий Адамко.

І ось це сталось. Так просто, само собою! Спочатку — бій. Перший бій, що в ньому брав участь. Потім — простори моря і безкрай пустині. І загубленість у чужому світі. „Майдан сліз“. Неволя в Ібрагіма-еміра... Така дивна „неволя на Святій Землі“,

де мав майже повну волю! Таж не тільки волю, а й здійснення казки життя.

„Verbum caro factum est“.

Оживають дивні події. Ось перед ним: шляхи, замки-фортеці, бої й змагання, постаті любих героїв-лицарів. Навіть... таки є й „ніколи не бачена красуня“, що її здобувається ціною життя. Не Мелісендою звать її, а

— Зоряя...

Сестра еміра Ібрагіма, що її обличчя ще ніколи не бачив Адам. Але її очі зорями-літавицями впали в тиху глибіню його серця. І світять, сяють там, і не може він, де там він?!... ані темна ніч не може згасити блідої думки:

— „Не для мене — невідомого бранця без права, сяють ці зорі-очі“!

І ще скарб, дорогоцінніший за всі скарби світу, знайшов Адам у цій Святій Землі: приятельство лицаря-побратима. Друзяка, в якому бачив усе те, що сам хотів би мати в собі, чого бажав би досягти.

Карльос Лячерда!... Його „несла казка“, він сам ясно й твердо вирішив: — „Піду й дійду“! — і рішення „стало дійсністю“. Перешкодити йому могла одна тільки смерть, та й вона не взяла його. Ніхто ж інший не перешкодив, не відраджував. Ні приятелі, ні сповідник, ані дружина, ані дама, котрій, звичаєм лицарським, він служив.

Який же знову таки інший той Карльосів світ, де дійсно вміють не спинятись на дорозі. Але... але...

Адамове серце хитнулось. Заколивалось хвилину й, мов тереза ваги, всією ніжністю переважило й нахилилось до власного, до „свого“ світу...

Он... в світлій імлі місячних веселок, що переливчасто сяють в емірових водограях, здається, падає дощ. Рясний, — натягнув він міцно свої кришталеві струни. І з них лунають акорди, плывуть, наближаються, мов жене їх сюди вітер. Закреслились у повітрі прозорі, з імлі вирізьблені руки. А ось і ціла постать схилилась над струнами місячного дощу... Імлиста і мрійна. Принадна своєю недоговоренністю й неокресленністю. Таж як би не пізнав — не зором, а серцем Адам? Це ж — імла Стирі, що ще в дитинстві грала — співала йому „казки прийдешнього життя“!... Ось і сюди прилинула вона до нього. І знову тихо, пестливо співає без слів, під супровід водяних струн... Навіщо ті слова, як заговорить із серцем туга?... Ось розгортає вона пелену й одкриває затерті часом образи...

Стеляться луки, оздоблені емаллю незабудьок, перлами роси й золотими келішками жовтих каченців... Он річка — матовою срібною биндою закрутилась під урвиськом, що ним кінчається сад. В сріблистих вербах солові нанизують і зненацька розпускають перлові намиста. Тисячами разків обвивають вони п'яні черемухи, соромливі верби й задумані, жалібні ялини. Сиплять перлинами співів у сонне срібло ріки. Примарою звуку відбива-

ється фльоюра з-поміж очеретів. І її звук — теж срібний... Розштовхуючи лагаття й ненюфари та жовті купавки, впливає човен. Перед ним блимають маленькі вогнички: це Водяні Дитинчата вказують путь. Самі ж вони — Потер атка кум'яють тужно свої зідхання, чи може свій нескладний спів... Човен вигинає струнку, лебелину шию, підносить вгору крила-вітрила... Та це ж — „Лебідь-Човен“ його дитячих мрій! А в ньому — прабабуня — Свангільд, що її наймення від Лебеда взято.

— Сину.. сину роду мого! — шепотять уста Свангільди, й ще блідшим стає її обличчя. — Сину!.. Як же страшно нести на собі вічне прокляття... А ще стократно тяжче знати, що накликала його на цілий... на весь свій рід...

Адам добре пам'ятає родинний переказ.

...„Вічно носить Лебідь князівну Свангільд просторами минулого, що його не можна ані цілковито забути, ані повністю згадати... Метеликами вються північні Ельфи, оточують примару Свангільд в безконечно повторне, замкнене коло. Лебідь — не тільки її ім'я, це — символ і Краю, і роду: знак у королівському данському гербі.

— Так, так... Це — знак, і на минуле й на прийдешнє. Так, так, — притакує з імисто-срібних хвиль зеленоока Нікса, північна сестра волинської Русалки.

— Сум, сум... Все це — сум! — зідхають, тулячись до русальчиних звоів Водяні Дитинчата.

А Свангільд — князівна на Лебеді-Човні й по віках минулих все виправдує ся, все погодигись не хоче:

— Сама доля вказала м'яім серця мого Вільфреда Швено. Він — Лебідь, такий, як і я. Чи ж випадково наймення крилаті у вічності світлій зустрілись?*

І покохала королівна північна Свангільд не рівню собі — короленка, а вільного вікінга, морського орла, що інших законів, крім волі своєї, не признає і не знає. Жадного берла, крім свого меча, не зна й не шанує.

Де сягають до берега хвилі морські, — там молилась Європа й тремтіла:

— Боже! Рятуй нас від диких норманів!

Але Свангільд, данська князівна зідхала, хоч і нечутно, та папко:

— Боже! Зроби, щоб вернувся вже Швено!..

— Ой-ой!.. Думи-думи! Скільки дум! — жалібно хлипають Водяні Дитинчата.

— Так, так! — притакує Нікса. — З вежі над морем все мевами линууть вони.

А Нікси над хвилями кидають сміх:

— Думи несли ми, ми думи несли. Ми! Вільфреда ж носили сині вітрила, що мали на грудях своїх білого Леб-дя знак. То вже не „Швено“ був символ, то — Свангільди-Зорі наймення...

* Лебідь — по-данському Сван. У мові норманів Швено.

А ми несли думи. Ми! І нищили всі перешкоди. У вінок із чарівних наперстянок ми заплели і звязали Вільфредові дні та хвилиночки щастя Свангільди. Це ми ланцюгами скували.

— Сила кохання.. Ах-ах! — бризкають Нікси зеленеволосі. — Шлях, що ним воно йде, завжди буде шлях незбагнаний. Таємніший за хвилі і бурі. Ах, ах!..

— І от.. сум, все сум... Скільки суму з кохання зростає..

— Але замовкніть ви, Діти Сумні! — бризкають Нікси прекрасні. — Сині вітрила пустиннею хвиль гнали ми стало й невтомно. З Лебедем білим і в серці, і в думках. З Лебедем в синіх вітрилах... Так, так... Все той знак...

— А що сталось? — Тільки сум, сум все, — не мовчать Водяні Дитинчата. — Прокляв же доньку свою Свангільд батько король. Сказав: — „Най же згинеш сама, і най згине твій рід. Най згине та, що кинула Край свій, що виреклась крові й родини!“ Руки до неба підніс... і прокляв... Щоб не бачити злови людської, навіть місяць у небі сховався.

— Так, так!.. Упало те слово. Упало важке, та не на ніжну Лебідку. Ми заслонили тоді бідну Свангільд собою. — Співають і Нікси, і Е-ьфи. — Квітом блідим дзвінків наперстянки гірської, квітами чарів ми оплели двох Лебедів одчайдушних...

— А прокляття, що впало? Хто ж підважить? Ой, сум се... — Плачуть в імлі Дитинчата. — Хто ж його понесе?

— „Донька остання з крові моєї... Та понесе те прокляття! — тужно зідхає Свангільд самітня в човні. — На чужину я по щастя пішла. На чужині я свою долю знайшла. На чужині й та — остання — помре, ані дому, ні краю свого не пізнавши. Скрізь своя — не своя, скрізь чужа — не чужа, вона не уйметься корінням, бо вирвала я нерозважно коріння з землі“..

Й не знає Адам: Імла Стирі, приятелька дитячих мрій, чи примара прабабуні Свангільди схилилася й пестить його. Цілує в очі, у чоло, гладить його волосся, що відблискує блідим сріблом місяця... На хвилину видалось: сам він пливе — коливається хмаркою. Довкола — безмежна просторінь без образів, без контурів, без барв. Як дійсний прадавній хаос, коли ще „безодня не була означена і води не вміщені в межі свої“... Та глибоким зідханням скинув з грудей примару й опритомнів. Оглянув кімнату, стіл, заложений скриптами...

Але... Що там?!.. Він — Адам Дунін — тільки „вчитель латинської мудрости“ та „скриб“ — переписувач емірів. Он стосами навалені й переплутані пергаменти, і самаркандські, й кордовські, списи грецькі, латинські, арабські... Таж він навіть вже н коли не побачить своєї срібної Стирі. Тільки побратим Карльос, як приїде за нього викуп, перекаже Волині привіт... І побіжить його даліше життя там, де мало б пробігти життя Адамова. Давно це! Дійсно, щось вяже їх до купи невидними звязками... Може саме оте прокляття, що й він волочить його життям, ввійшовши в родину Інес де Кастро...

„Де Кастро!“.. — І раптом тільки тепер вперше на чужині

згадав, що знав це наймення ще вдома. Дійсно, десь близько біля їхніх мастиків поміж іншими чужинцями, яких було тепер повна Волинська Земля, був і той еспанський гранд. Здається й про нього говорили — „Єретик“... Але про кого то не говорили того самого?! І хоч юнаком був тоді Адам, і хоч справи віри його не дуже цікавили, але памятає, як все життя було переткане одним питанням: де правдива, а де неправдива віра...

Знову струснув голову, випростався й засвітив свою лампку. Взяв у руку перо, бринькнув пальцем по гостряку — було загострене ідеально! — й перейшов очима по манускриптах, ніби повітав приятелів: Діодора Сицилійського, Касія Діона, ... й перевів погляд на арабських істориків. Ось — привабливий Ібн-ель Атир, що описав Іспанію як країну казкових скарбів та чудес; ось Ібн-Адгарі, закоханий в Севіллю. Це він в числі захоплених арабами скарбів умістив „30.000 дівчат і стіл Соломонів“. Он — найповажніший скрипт Ібн-Калдуна — „Акбár Маджмуа“, що найправдивіше й найдокладніше оповідає про успіхи арабського меча...

Усміхнувся:

— Там — прокляття, а тут його наслідок — неволя... Але... чи ж така вже й тяжка, як те важке прокляття?! Нехай він — невільник, так ось же перед ним цілий світ знання та ідей. Найширший і найвільніший світ, що йому він радо віддає все своє серце!... Все?...

І раптом десь у глибині того серця ясно блимнув погляд сяючих очей. Самих тільки очей. Обличчя бо Адам не знає, не бачив ще ніколи. А очі... обведені темними кругами антимонія...

— ... як очі газелі! — переставив своє порівняння, сказане перед годиною. Коли б не належали сестрі Ібрагімовій Зораї, — ці очі могли б бути очима Ангела...

— Ну, й що ж?... І піде з тими очима до гарему якогось еміра... А хочаб і до самого султана!... А він „сіді-Адам“, як звуть його ці агаряни чи сарацини, схилитимеь ся й далі над сторінками Ель-Хатиба Гранадського... Але ж і вона любить книгу, знання... Ех!...

І раптом заспівав сам собі в душі вірш Омар-Каямів:

— „Твоє личко — різьблене з пелюстків дикої рожі!“

Кинув перо і зняв зо стіни торбан. Сам на дозвіллі зробив його тут, знечевя бо ще хлопцем навчився не тільки „бити по струнах“, але й робити бандури й торбани. І ось тепер це його найбільша вітха й найліпший лік у хвилинах туги. Кинув перепаску на плече й вийшов у сад, тихий і свіжий, як двочий сон. Пішов далеко до мармурової лави під зорястими шапками дактилевих пальм, — і поплила, як цівка густого, вибруючого меду, солодка мельодія. Гарний драматичний тенор обнявся з голосом інструменту, звивався й плив, як смужка диму, розходився з металевим голосом струн, як, посварившись, розходяться на хвилю закохані, щоб незабаром обнятись ще палкіше. Крізь мережу

мімоз і пальм швидко й часто миготіли зорі. Ніч була, як жива істота.

— „Блакитнокоса, срібнонога красуня“ — пригадав Адам порівняння памфілійської поетки Білітиси, — й досадно всміхнувся: — І тільки вона сама слухає його пісень, моргаючи поглядом своїх зір... А „та“... або вже спить, або заглибилась у свій „Коран“... Не чує..

Шарпнув знову по всіх струнах і затяг веселої, але раптом урвав: по піску доріжки заскрипіли легенькі жіночі кроки.

— „Вона?!“ — затріпотіло серце, а очі впились у блакитну примару, що, випливаючи на ясне тло стежки, то поринаючи в тінь дерев, легко підпливала до нього.

— „Вона?“... А хоч би й не вона... А все ж хтось зрозумів його тугу...

Але постать вклонилась здалеку й, зробивши ще кілька кроків, простягла Адамові загорнений в зелену хусточку пакунок. Взяв і відчув дотик м'якого шовку та аромат ширазьких троянд. Таж не встиг спитати, як вже був сам. З хустки випав шматочок пергаменту. В пакуночку ж була пара гарненьких черевичків, гаптованих перлінками й сріблом. Без труду прочитав при місяці гарне письмо:

— „У перший селямлик віддай, чужинче, ці черевички тій, кого кохаш“.

І — все. Ні значка, ні наймення. Протер очі: ні, не зникають, ні черевички, ні ароматний пергамент. Тільки й сліду не чує по післанцеві.

Але почув, як в солодкій тривозі стукотіло власне серце... „Ось вона — таємна Мелісенда!“...

Селямлик?... Тобто — в п'ятницю! Але ж саме сьогодні й буде п'ятниця! День „шасливий“, бо день шлюбу Магометового, коли дозволено просватаній дівчині вийти в сад у супроводі матері й слуг, або й батька. Там подасть їй черевички той, кого призначили їй за „судженого“ батьки. Там побачить вона його зблизька, як свого нареченого й, коли нелюбий, — не прийме від нього черевичків, коли ж це — „він“, — радісно взує їх. „Він“ же, на знак згоди, віднесе з собою ті, що ззула...

Майже підтюпцем промайнув Адам попід Карльосовим вікном, притискаючи таємні черевички, що ними мала прийти до нього „Казка“. Не завважив навіть: чи світилось у побратима, чи ні...

— „Гасне бо каганчик приятельства, коли сходить зоря кохання!“ — потиху промовили до себе дівочі уста за хамаципарусами.

*

... — Але, Хадиджо!... Що примарилось тобі, моя зоре? Хто чув про селямлик, та ще саме, коли брат вчора виїхав.. Я нічого не відаю ні сном, ні духом... Кажу ж тобі: я нічого не чула!

Емірова донька Хадиджа легенько відштовхнула велетень-

ського kota-гепарда „Рустема“ й ніжно обняла тіточку Зораю:

— Таж чула я...

Тулилась рожевою щокою до тітчиного обличчя й намагалась відунути сувої Корану, що над ними схилилась Зорая.

— Чули про це всі квіти в саду! А їм сказали солові. Чули зорі на небі й бризки фонтану на воді!

— Правда, Рустиме? Вони ж це мусіли й тобі переказати! Зораїн мазунчик гепард ліниво позіхнув і витяг свої передні лапи.

— От, бачите? — Для нього це така стара новина, що йому аж нудно слухати.

Зорая з лагідним усміхом відсунула інкрустовану слоновиною касету, що в ній зберігала особливо дорогі цінні сувої, й обняла прекрасну, як пупянок троянди, племінницю.

— Ну, хай так! Але ж нічого не знаю я, Хаді. Чи ж би брат Ібрагім без порозуміння...

Хадиджа стиснула Зораїні руки:

— Бо... саме про тебе, тіточко, газеле мила!.. Тому мусиш, мусиш прийти в сад, як повний місяць, заслонений срібною хмарою, нічого не відаючи з того, що написали смертельники на землі!

Зорая споважніла:

— Дитино, я знаю: змалечку ти любиш вигадувати чарівні казки й „гратися в них“. Але цей твій жарт — недоречний. Ти ж відаєш: за рік-два з дозволу брата, за згодою імамів та звичаєм нашим скину я з обличчя свого запинало, як вчинила це Уа-ладá, донька каліфа Ель-Мостокфі та Валадад, поетка кордовська. А вкупі з тим завоем відложу й все, що має принаду для жінки. Рівна мужам серед мужів не щастя в коханню, а щастя в мудрості шукаю я, віддавши мудрості життя своє. Навіщо ж такі жарти?...

Задивилась у далечінь, немов бачила там добровільно вибране майбутнє: наслідувати вчену Маріям з Кордови, що пішла дорогою мудрости ще далі, бо ж з катедри викладала мудрість найвищу — Коран.

Але Хадиджа лашилась, як веселе котенятко.

— Як мігдалевий квіт, гарна моя тіточка Зорая! Мов крилиці прозорі — аж чорні, такі глибокі! — ІІ очі! Дня не доглянеш у них! Як повний місяць, що з-поміж дамаських троянд у водограй на себе задивився, — така моя тіточка, троянда серця мого!

— Але дай спокій, Хаді! Стара вже я на такі речі... — голос Зораї зірвався й несподівано задзвенів журливою ноткою. Бо щось озвалось, заворушишилось, мов сполохана гадючка, в глибині серця:

— „Може й є в цьому трохи правди? А може“...

А Хадиджа розсипала іскри сміху й блистки з очей:

— Двадцять три роки!... Ті-і-точко! Та хіба ж то старість?!...

— Ну, звісно! Це ж — майже чверть століття!

— І за тисячу літ не старіють зорі! А моя тітуся — зоря серед жінок! Коли ти не віриш мені, так запитаймось... хоча б чужого лицаря... А хоч і їх двох...

Зоря спалахнула. Але племінниця вже відхилила довгу смарагдову сережку й шепотіла тіточці на вухо... Вона ж бо „цілком випадково“ завважила, коли вони стрічались часом у саду з братовими магістрами... А хіба ж це не відомо й татові?... А... він же так бажає щастя Зораї...

І серце, офіроване, щоб наповнилось по вінця самою мудрістю, тремтіло тривогою й радістю. Ах, як гарно було слухати „голос ночі“ з-під дактилевих пальм, що дуже добре долітав до плисковатого даху емірового гаремлику... А мудрість?... Таж чи не ліпше за неї безумство?... І хіба за таке безумство не варт віддати частинку мудрости?... Сказано бо: „Те, що віддав ти — зберіг ти для дару Всемогутньому“... І дійсно була певна, що коли є на те братова воля, то й вона вкладає і свою волю й свої бажання в правницю Відвічного. І дивилась на білий молочний шях, що по нім смугами світла й тіні, як стежками-дорогами ступають повітряні каравани. З Незнаного в Невідоме йдуть вони блакитною пустинею небес, підносячи за собою клуби зоряного піску. І несуть незмірної ціни таємні скарби: казку її життя, переплетену нетемнівними перлинами щастя...

*

До Хадиджиної кімнати, мов легка тінь, пружною ящіркою просковзнула невірниця кадиксанка, Ліндараха. Хадиджині очі блиснули в пітьмі запитом і притаманною тривогою. Невірниця спочатку мовчки притакнула головою, потім пошепки додала:

— Те й друге поладжене.

З того тону, яким це промовила, було зрозуміле: поводитись за своєю панією, як приятелька, не як служниця.

— Словянин відійшов?

— Побіг до своєї хати.

— Я маю вже йти?

— Зачекай трохи. Най спочатку прийде той, кого прагне бачити твоє серце. Він дуже схвилюваний звістками, що привезли сьогодні франконські дервиші. Прийшло їх 11, зветься всі, як один: „Фран-тис-кани“, здається прибули з його краю до Яфи, позавтра підуть далі. Йому ж привезли золото й вісті. Багато листів. Саме їх читає. Пожди. Я попереджу, коли прийде час. А ти поміркуй... Тільки не світи...

— Добре!.. Але відкіль те все знаєш?

— Дещо казав Юсуф, дещо...

Хадиджа зичливо усміхнулась до Ліндарахи:

— Тобі, бачу, не треба помічниць ні хитрих-мудрих петлювань, щоб зустрінутись з Юсуфом... Щаслива ти!

Кадиксанка раптом посмутніла:

— Невільниця чести не має, пані. Тож і не зважає вона на огляди...

Довго чекала Хадиджа. Таж і не було дива: надто незвичайний був сьогоднішній день для Карльоса Лячеєди. Сидів, спершись на руки за столом, а перед ним лежав лист з розломаною печаткою... „Донья Каталіна віддала Богу свою чисту душу в монастирі Кармеліток, де жила, як „світська гостя“, — черницею бо стати за життя чоловіка не могла. Зо світських радостей лишилась їй одна, — писав патер Інніго, — „слухати з-поза ґрат голос сестри Марії дель Ангустіяс, що співала в хорі черниць. Бачити бо свою сестру більше Каталіна не зміла“...

— „Del Angustias!... та, чиє наймення було Блаженна — Beata...

І раптом метнулась думка: Чи в найменнях не вкрите процтво, чи не намічений у них життєвий шлях? Нерід бо еспанський словом „Beata“ зве також і всіх черниць?! Таки дійсно в світі нема нічого випадкового...

Але думка вже метнулась в іншій бік:

— Невже ж таки разом з ним увійшло в дім де Кастро прокляття прабабуні?

Відгуками пережитої хуртовини послались образи минулого, з віддалі такої предалекої, немов би кидав у нього камінцем єретик Ечіко де Кастро:

— „Так: з тобою! Бо ж винен у всьому ти. Чи ж ми тобі не казали, чи не оповідали, що в Германії чернець Августиніянин зірвав зо шлюбами чернечими, зірвав із Церквою, щоб бути „досконалим“ — „perfecti“ і оженитись із черницею Катериною Бора, звязаною, як і він, обітами“ — підсувалась спокуса до Карльоса...

Карльос крутнув головою:

— Ввижається? Чи втілилась згадка?... Відкіль же цей камінчик, що влетів вікном і ось лежить біля його руки, на столі?! Видко, що той, хто кинув, зручний, бо ж Карльос не зачув під вікном ні кроку, ні шелесту...

Підсвідомим рухом відсунув трохи набік камінчик і діткнувся зломаного воску Каталіниної печатки: роздавив його, розкриваючи листа. Поглянув на печатку з розломаним гербом і похитав головою: так розбивають герб негідного члена роду, що зневажив родовий знак та вкрив його ганьбою... І неначе вчув відповідь на слова єретика, — немов Еспанія, патер Інніго і донья Каталіна разом замість нього кидають відповідь примарі „поетів з Романії“:

— Безіменний чернець Августиніяннин міг і може вчинити, що вчинив. Але кастильський лицар — ні!..

Обережно взяв у руку шматочки воску, зложив їх і відсунув углиб столу. Але по дорозі рука відчула камінчик. При ньому був привязаний дрібнісенький сувейчик. Розгорнув. Дрібні і чіткі флоритури арабських літер шепотіли до нього:

— „Лицарю сумний! Не відаю болісти серця твого. Тільки

знаю, що життя своє дам, щоб ту твою більність зменшити. Бажанням серця мого є — бути тінню, що лягає у ніг твоїх. Чекаю коло левячого фонтану. Хадиджа“.

— Хадиджа?!... Чи ж таки й справді життя замкнено в зачароване коло? Невже ж годі вирватись поза події, згадки і все те, що стало традиціями, переказується в легенді, як факти, що вже раз стались в житті роду?

Таж прадавня маврська легенда, записана в анналах, вяже імя Хадиджі-гранадянки з повстанням ролу Лячерда! Відтіль відомо: тому не міг перший Лячерда-Альфонсо, первороджений син короля Альфонса X-го та внук Фердинанда III-го, Святого, стати королем кастильським, що його мати була мавританка, донька еміра гранадського і... звалась цим найменням — Хадиджа!... Щиро покохав її Альфонсо X-ий, Фільософ, покохав глибоко не тільки за красу тіла, але й за те, що „до вершин духа“ прямувала молода Хадиджа, відриваючись від усього, що могло щільніше привязати її до матерії. Хоч і сама вона кохала короля-мудрця, але ж відтягалася від кохання його, не згоджуючись стати йому за дружину. Та ж — повідає далі легенда, — „не прямування до верхівів духа стало перешкодою між ними, а химерний знак, що мала Хадиджа—гранадянка на тілі, і якого до божевілья стидалась“. Була бо то плямка темна, вкрита густим волоссям, що його не можна було нічим вивести. Нби було це попередженням і пригадкою, що „хто ангелом хоче бути без помочі Божої, може легко впасти аж до стану нерозумної тварини, вкритої шерстю“.

А все ж таки не витривала Хадиджа красуня і, кінень-кінцем, стала дружиною Альфонса X-го. І народився їм перший син (як і всі пізніші в його роді) з тим же знаком, що буз і у Хадиджі. Мав його на грудях. „La cerda“ („щіточка“) назвала той знак кастильська грандеца й не схотіла прийняти за короля сина мавританки, ще й відміченого „знаком звіря“. Дарма, що всі його признавали „за правного el Derecho“ — королівського сина...

Карльос мелянколіійно діткнувся рукою свого лівого рамена, немов би хотів знову пересвідчитись, що є там той стерегливий родовий знак. І подумав:

— „Тож не впади до стану нерозумної тварини, що не паує над своїми пристрастями й волею. Будь людиною!“

Ще раз пестливо погладив поглядом підпис, зроблений твердою рукою розбірно і ясно. Не було ні лукавства, ні підрибки. Підписана не соромилась за правду свого кохання, що вирвалось із чистого серця шляхетної сарацінки, й не лишала собі дороги до відступу, можливости виректися.

Карльос дістав Херонімове кресало з „вогником із Еспанії“. Викресав іскру і засвітив свічку, ту, що приніс з Єрусалима, замість полишених на Господньому Гробі. На тремтячій посвятив вогнику спалив уважно клаптичок ароматного пергаменту з чистим дівочим признанням. Видув у вікно легенький попіл,

зложив листи й тихою ходєю вийшов у напрямі до „Водограю Левів“.

Згадка про Хадиджу з Гранаді розплелась і розплинулась, а на її арабесках чітко вписаним версєтом Корану пробіг напис. Таж був він не з арабських, а з латинських слів:

— „Ultimo veritas“!

Ось коли, — здалося Карльосові, — збагнув він таємний сенс цих слів-обіцянок. Чому?... Бо ж лишив у Святого Гробу того „звіря“, що носив його в собі. Тепер сам собі ливувався незмірно: — „Та як же ця „правда“ не заблисла йому при першому ж згуку наймення де Кастро, коли Адам назвав його згадуючи, що там на його далекій Волині, десь на річці Тетереві живе родина з цим найменням?! Це ж — нащадки того ж Кастро, що поніс був у Бористенські краї отрую „чистої науки“ катарів?!...“

Що ж має тепер міркувати він, Карльос?... Першим корабель понесе його й поставить на єдино-справну дорогу. І тоді відкриється йому вся „правда“, котру має знати останній з його роду. Бо ж помилився старий де Кастро, його вчений тесть: саме він — Карльос-Альфонсо-Марія де Кастро і Лячерда це і є той останній, з котрим вигасне ця галузь роду...

І раптом невідомий Адамів Край ніби наблизився до Карльоса й у голові ясно розсвітилась думка: таж і він, як і його рідна отчизна, стоїть на варті християнської Європи від нападів номадів з другого боку! Силою духа — найміцнішої своєї зброї зберігає прийдешнім нащадкам спадщину християнську, заслонує її грудьми й кровю грудей своїх.

— Таж і наші краї побратими... вартують, як ті два леви, що стояли на порозі Альгамбрської брами, в Гранаді!..

Так глибоко впірнув у свої думки, що спинився перед фонтаном, сам себе спитавши: чого саме сюди прийшов? Але помітив, що в затінку камяного лева поворушилась жіноча постать. Рожево-фіялковим, як вечірня хмарка, завосєм пробгло перламутрове тремтіння. Спустила голову й слухала мовчки. А Карльос стримано й тихо продовжував:

— ...Вдячно приймаю дарунок твого нессцінимого приятельства, Хадиджо, як велику, велику для себе честь. — Низько схилився перед молододою сарацинкою, немов перед самою доньєю Хуаною. — Ніколи не мав я сестри. Ти будеш нею.

Зідхання під завосєм заглушило готове зірватись ридання.

— „Сестрою“... — впало похоронним плачем на серце...

А Карльос говорив ще далі...

— ... І навіть ж звучить такими теплими, оксамитними нотками цей глибокий голос, що вимовляє такі безжально холодні слова?!... Вже ж бо не може бути жадної надії! — плакало Хадиджене серце й невидні сльози заливали не тільки очі, а й заслонили вуха. Здавалось: так далеко-далеко від йшов у тінь чужий лицар, що навіть не можна розібрати, про що він говорить. Тільки луна доносить звук його тихого, але чулого голосу.

— Якщо приймаєш, не як дама, службу лицаря, а як муж приятельство мужа: дай мені свою руку. — вловила нарешті дівчина.

Мов захвилювалась вода в тихому озері, — мінливим муаром пробігли блідо-фіялкові переливи завоїв і з рясних фалд вимоталась ручка-лілея, осяяна россою самоцвітів. Карльос міцно й широко стиснув її. Хадиджа зробила рух, силкуючись притиснути його руку до серця, таж лицар мяко стримав. Але йому стало жаль молодого дівчатка: — „Поцілувати безсилу, бідну ручку, що хоче бути гідною руки сильного мужа*? — І враз випустив її. — „Не личить устам, що цілують хрест і сліди Господні, цілувати руку невірної!... А крім того навіщо будити в дівчині зайві — нездійсними—надії“?...

Хадиджа зробила крок до Карльоса:

— Де б не був ти, лицарю, що не трапилось би з... нами обома, — промовила певно й твердо, — памятай: Хадиджа не забуде, що ти назвав її „приятелем“...

Урвала й кинулась у чорно-срібlistу гушавину, гаптовану ароматними хрестиками жасминів.

— „Ще одна трель маврської пісні на прощання“! — мелянхолійно подумав Карльос і пішов до Адама. Але побратима не було ні в його покої, ні в студіолі, де вони спільно переписували й перекладали. Бо ж саме в тій хвилині на другому боці саду він ставив черевички перед щільно затуленою жіночою постаттю. Його серце стугоніло не так від кохання, як від думки: „Прийме, чи не прийме? Може все це — тільки самий жарт, забава гаремного дозвілля?“

Намагався вловити погляд очей, але надаремно: мовчазна постать більш нагадувала не живу жінку, а місячну примару в синім сумерку ночі. З-під блакитно-зеленої загортки на очі спушений був ще густий, білий серпанок... Підозрілий він, бо ж такий носять старі та найпобожніші мусулманки... Хм... А що, як дійсно жарт?...

Адам випростовується струнко й говорить рішуче, аж сухо:

— Чи знаєш, що приймаєш з цими черевичками?... Не раб я, тільки положений у чесному бою... З викупом мені може прийти свобода... Тоді, чи підеш ти зо мною в мій Край, де віра й мова мої повинні стати твоїми?...

Мовчки, замість відповіді, з-під рясних фалд тонких шовків висунулась боса ніжка. Забрязчали, немов зідхнули бранзолетки на котлику — добровільні золоті кайдани...

— А що?... Жарт?... — затрепотіло радістю Адамове серце.

А тим часом уже й друга ніжка обула поданий черевичок.

Поривчастим рухом лицар стяг із пальця перстень — єдине своє цінне майно в неволі, двічі цінне, бо ж був це подарунок еміра Ібрагіма, й перегнувся до постаті „невидної нареченої“:

— Звичасем нашим візьми мій перстень...

Був цілком певний, що „невидна“ — дійсно Зоря. Так

певен, ніби бачив при повному соняшному світлі її зблідле від хвилювання личко з широко розплющеними чудовими очима.

Вузька рука, біла, аж блакитнава від місячної тіні, взяла перстень і мов згасла в одягу.

— Хутчій! Хтось іде! — почувся стривожений шепіт з кущів і з масивів мірту та височенних олеандрів сарнячим скоком появився гепард, а за нею легким скоком, неначе в леті, майнував леопард. В ту ж мить дві стрункі жіночі постаті зникли в дружніх тінях дерев. А доріжкою із задоволеним бурмотінням незграбними скоками то двома, то чотирма мчав Меймун. Він любив Адама і впізнав його здалеку. Малпа певне ніколи не здогадалася б, що спритна Ліндараха призначила і їй деяку ролю в нічній грі. Коли „сіт-Хадиджа“ скінчила розмову, а її тіточка взула ритуальні черевички, — Ліндараха відімкнула клітку Маймуна:

— Ліпше бо вчас випустити бабуїна із койця, як правду із хитро виплетених сіток!...

*

Ібрагім поклав обидві руки на рамена Адамові, з хвилину дивився йому в вічі, а потім із приязною теплотою в голосі промовив:

— І ти, лицарю, повернешся тепер до своєї „Валіанан“, про яку я знаю щоправда дуже небагато з подорожів Масудія та відомостей Ібрагіма-Ібн-Якуба.

Адам аж відсахнувся й ступив крок назад із несподіванки.

— Викуп?... Привезли й для мене?... Чи... може побратим, мене не повідомивши...

Сарацин захитав головою:

— Ні, ні, це — не викуп, а — віно. І не ти, а я тобі, приятелю, мушу додати.

Адам зморщив брови, в очах заграв блакитний вогник:

— Так... тобі вже... відомо? — промовив схвильовано й зробив пару кроків по мякому килимі. Досадував за слова, що вирвались самовільно й прозражували його.

Ібрагім з усміхом знизав плечима та продовжував і далі поважно й приязно:

— Заспокійся, приятелю, й поміркуй сам: я повернувся до дому вранці, а тепер — вже по вечірній молитві. Тож за цей час міг я довідатись, що робилось вдома в моїй відсутності?!

Адам кипів. Тепер було ясно, що вклепався, втрапивши так легковажно в гаремні завави.

— Цікаво, — сказав сухо, — що за кожним моїм кроком слідкують, хоч емір Ібрагім обіцяв мені волю...

— Розумію, що гніваєшся не на мене, а на себе, бо з довірливості став, мов той *πρωτόκουρος*. Тож не зривай досади на мені, як *λέων ὄβριμος* — як лев серед великої зливи, говорячи за старими греками. Але *παρὰ πάντα ταῦτα* поговорім поважно про жарти, що виробляє моє *πῶλος ὄνου**.

* *Πρωτόκουρος* — вперше острижений. *Παρὰ πάντα ταῦτα* — поминаючи все те. *Πῶλος ὄνου* — дослівно: ослятко, але тут в значінні — дівчатко.

Говорив справно по-грецькому, без помилки в наголосах і вимові, але явно жартував. Вказавши рукою на подушки, що вкривали килим низької канапи, двічі плеснув у долоні:

— Покликають сіді-Карльоса! — кинув хлопчикові, що вимотався з арабесок килимів та враз у них знову втопився, — і повернувся до Адама, що сидів, немов стерплий:

— Всім уже літ, як ми пізнали один одного. А Карльос, ти пам'ятаєш, прийшов саме тоді, як померла моя дружина — Хадиджа... Вам франкам* здається, що тільки ви знаєте вірність у коханні до жінки, що тільки у вас жінка, як душа, має бути єдина. Тим часом і ми, діти вільної праматері Сари, знаємо, що є правдиве кохання. Герой Іскандер** мав єдину дружину Роксану. „Лев Перський“ — Кир віддав своє серце єдиній — Касандані. Так було і з Шах-Джеганом. А Меджнун і Лейла?... Таж єдиний Аллах відає шляхи, якими проходить кохання у серцях смертельних. Най же буде благословенна правиця його!

Ібрагім підвів очі на знак, що повторявся по всіх покоях: великий ключ, а над ним — рука з виразно розставленими пальцями. Цей знак нагадував мусулманинові про п'ять найголовніших чеснот правовірного: молитву, піст, подорож до Мекки, милостиню та пошану до мудрости. Ключ означав, що тільки Всемогутній відчиняє двері щасливої вічності...

По смерті Хадиджі Ібрагім не взяв інших жінок до гарему: мав бо вже двох (щоб не вмер його рід та пам'ять предків) синів. Мав ще й доньку, Хадиджу на ім'я, як і її мати. Перейняла вона крім наймення й красу матері, але ж — не її вдачу. Либонь у день народження малої Хадиджі „вогонь і вітер, змішані вкупу, зіслав Великий у серце її“. Розпещена батьком, улюблена слугами Хадиджа чарувала всіх, ніби „чари в ній жили“, сама ж вона жила казками, і — в казках, бо сама вміла творити казку:

— „Той найсолодший з крамів, що носять його по світі байкарі та байкарки“.

— І вирішило моє „ослятко“: коли казка не прийде до мене, то я її сама створю з життя власного, — продовжував емір. — Але моя дружина вміраючи просила: — „Бережи дівчатко, щоб не накоїло лиха!“ І я беріг „другу Хадиджу“ не менш за першу...

Струнка Карльосова постать вихилилась із-за килима. Не перепиняючи своєї мови, емір запросив його рухом сісти біля Адама.

— Дві невсипучі зіниці поставив я на варті біля Хадиджі: невільницю Ліндараху, що любить дівчатко щиро, та її тітку Зо-раю, мою сестру. Сім літ старша Зоря за Хадиджу, але розумом — старша за наймудріші з жінок. Чекала вона тільки на повноліття Хадиджі, щоб виректись долі жіночої їй, відклавши завої з обличчя свого, а думки про власну родину — із серця, — з м'язами вченими йти шляхами мудрости. „Вчений бо мудрістю,

* Східні люди кажуть на всіх чужинців — „франки“, як наші люди звуть їх „німцями“.

** Олександр Македонський, геройський вірець, улюблений на Сході.

як праведний святістю, служить Всемогутньому* — так говорить приказка, але ж і в Корані стоїть: „Не меншу має ціну атрамент ученого, як кров мученика“.

Емір відсунув свій низенький фотелик до отоманки й простяг руки до Адама й Карльоса:

— Приятелі! З різних ми країв. Ріжної ми крові і віри. Але ж ми, — як діти з одної родини. Діти, що мають одного отця, тільки різних матерей. Той „єдиний наш отець духовий“ — це лицарськість, а матері наші — Отчизни. Не форма, не мова, не віра, а той лицарський дух чинить те, що зближує нас і дає змогу зрозуміти один одного. — Він стиснув співрозмовникам руки. Глибоко вдячний я вам, заці мої приятелі, що мудрости своєї навчили ви синів моїх. Майже не потребує вже садівників садок душ їхніх. Бож не тільки кинуте вами добре зерно в добрий ґрунт, але вже й ростки починає воно пускати. Далі хочу сам я доглядати його зріст. Роса ж небесної мудрости віри нашої святої най заливає посіви добрі...

Відсунувся, знову заплескав двічі й показав очима — принести солодоші.

— Знав я, Адаме, що серце твоє юнацьке співає пісню солодкої туги, як соловей усім трояндам, не вибираючи жадної...

— Звідки ж знав?...

— Чом же не знав би? — Я ж бо пройшов життям... А ти ж А-а-дам!* Ви вчили синів моїх, я ж, згадуючи власні юні роки, студював вас. Були ви мені, як книги живі й дорогіцінні. І я, Адаме, не за тобою стежив, а — зрозумій! — оберігав Хадиджу в тій широкій волі, що сам їй дав. Коли ж я довідався, що Хадиджа плете вінок твого життя з життям Зораї, я — признаюсь — побажав сестрі не тільки вогника мудрости, а й теплого вогника з твого серця. Сталось! Автор цієї казки — мала Хадиджа. Коли ти щасливий, то завдячуй їй... Тож як призначите обидвоє час, поїдете ви до твоєї „Валінанат“. Зорая пізнає там мудрість іншу за нашу, і най Всемогутній благословить ваше життя щастям і тривалою радістю.

— А тобі, Карльосе, — повернувся до еспанця, — тобі найбільше дякую за те, що ти — дійсно — такий, яким я тебе собі уявляв. А похвилював ти мене чимало.

Карльос зливовано дивився на Ібрагіма:

— Дивно? Що ж я міг вчинити такого, щоб тебе хвилювало, еміре, й заслужило твою подяку, та ще й велику?!

У відповідь почув історію першого закохання Хадиджі і зміст її листа на камінчику та найменші деталі, як спалив його Карльос на посвятній свічці і здув попіл у сад, де потім так шляхетно супроти неї поступив.

— Чи ж маєш духів, що служать тобі, як Аладинові? — дивувався Адам ще більш за Карльоса.

Емір взяв із кованої срібної таці кілька підсмажених у солі

* А-а-дам — людина (по-арабському).

фісташкових орішків. Розкрив жовтаво-білу, мов з кости, надтріснуту шкаралупку й, вийнявши зелене зерно з червоними цятками, вказав лицарям:

— Фістаки — символ самої мудрости, — промовив з успіхом. В солі та вогні мусять вони доспіти, бо затверда лушпина їхня. Коли ж приправлені вони так — стане солодке зерно їхнє піднебінню мудрого. Коли не з обовязку, а з любови діє тільки одна жінка, а як ще до того вона — невільниця, що хоче здобути волю, — вистачить її одної, щоб заступила гурт духів. Вистачить, як тієї Моргани з казки, що було її досить одної на те, щоб приманити, зловити й вчинити нешкідними сорок розбійників Алі-Баби, чого не міг зробити жаден каді й жаден герой. В моєму домі така Моргана—Ліндараха. Їй обіцяно волю і віно, якщо збереже Хадиджу від занадто химерної її „казки“.

Далі пішла вже ділова розмова: треба було добре обміркувати й приготувитись до прийдешніх подій.

По кількох днях з Яфи вирушила невелика каравана. Зо слуг були в ній найв'дданіші, що й доповідали самого еміра, його двох синів, сестру й двох чужинців-магістрів до християнського монастиря „Дервишів води“, де „сіді Карльос переміг не тільки свою недугу, а й саму смерть“. І саме за його думкою зроблено ту прощу, бо ж хотів Карльос, покидаючи Святу Землю, попрощатись з могилою вірного джури свого, а чесним отцям дати частину святої реліквії по своєму прадідові Фернандові Святому, яку прислав йому з братами францішканами патер Інніго, разом із багатьма іншими дорогими пам'ятками.

Але не знали слуги, чого ж поїхала туди й майже вся панова родина? І вертаючись додому, також не знали вони, що за ті два дні, які пробули прочани з Яфи в монастирі Св. Катерини, стались дві великі події — першого дня перестала їхня пані зватись Зорая, а була охрищена Марією, а другого дня дістала й нове прізвище — Дунін-Борковська...

Більш як по смерті матері плакала Хадиджа, прощаючись з тіткою в день її відїзду „в Борейській сторони“. Щиро й ніжно любила її, таж, прощаючись з нею, невільно на Карльосові затримувала свої красні, повні розпуки очі. Плакала й Ліндараха, прощаючись зо своєю улюбленою панією, хоч і було її серце повне радощів: була вона вільна, а поміж десятком озброєних людей та шістьма чорними й білими невільниками йшов у далеку чужину і її Юсуф. Зорая ж хотіла взяти з собою тільки одну слугу-невільницю. Сказано бо: „Бери в подорож якнайбільше ослів і якнайменше жінок“. Але брат порадив сам:

— Коли одну, то — Ліндараху! Хоч вона вже й вільна, але вірна, як добрий ятаган. Тільки, — додав поважно, — не перегинати, бо хоч добрий меч і не вломиться, але розправившись може міцно вдарити.

Перевірили увязи вантажів на верблюдах. Винесли останні скриньочки й пакунки. Задзеленчали золоті бранзолети на ногах не тільки сестри емірової, але й її служниці. Бо ж гойно обда-

рував багатий емір зброєю, килимами, золотом і дорогоцінностями тих, кого в свій дім прийняв, „не приневолюючи загрозою віддавати свої знання“, як вчителів. Гойно обдарував і сестру, і її почот.

— Але... хіба ж дарунки дорівнюють довірю, що ним обдаруєш того, кому довіряєш душу дітей своїх?!

Ще востаннє поцілувалось жіноцтво й та каравана з Ібрагімового подвіря, що вже ніколи більше не мала повернутися до нього, — вирушила в путь. Довго з вежі дивився схвильований емір на милі постаті. Ще можна пізнати: он темно-фіялковий їздець на білому коні, — дон Карльос, синій вершник — Адам. Зникає в імлі куряви широкий неформний силует важкого повоза жінок. Барвні плямки — інші їздиці. Тільки темні цятки-мушки чи мурашки — це запасні коні і мули...

І чомусь жаль Ібрагімові сестри, немов не весільний поїзд, а похоронний похід вирядив він. Жаль і тих двох чужинців, що стали йому немов брати.

— А братів, від одного батька зроджених, — не вишукуєш; то тільки друзів сам із тисячі тисяч вибираєш...

Нічого не відповідають батькові Гусейн і Гасан. Сімнадцятьлітній Гусейн, майже муж, рішучим і енергійним поглядом дивиться в далечінь. Дивиться і заздрить: мандрівка бо, та ще й така довга, не обійдеться без багатьох пригод! Чого тільки не зазнають вони, яких не заживуть небезпек!..

— А ти собі сиди на одному місці, як у гаремі — виривається з невільним зідханням гостра думка.

Чотирнадцятьлітній Гасан ледве стримує сльози: крепко любив обох магістрів і розлучився з ними:

— „Як із світлом обох очей своїх“.

Тільки свідомість, що він — муж, перешкоджає йому плакати, як дитині.

Емір з ніжністю спочив поглядом на темних бровах і твердо стиснутих Гусейнових устах:

— Що дав первенець душі моєї вчителям своїм на знак приятельства й подяки?

Прозорі, сірі, справжні орлячі очі подивились на Ібрагіма:

— Отець дозволив нам дарувати, що схочемо. Тож я дав Сіді-дон-Карльосові зброю свою, ту, що за першого вбитого лева подарував ти мені, отче. Сіді-Адамові — коня „Скарб пустині“. Бо справжнім був мені приятелем.

— Добре, сину, вчинив єси. Скупа рука того, що щедро дає, коли серце дару жалує. А ти, мій Гасане?

Хлопець притулився до батькового плеча майже дівочо-сромливим рухом і сховав обличчя в фалдах емірового плаща.

— Чому ж мовчить мій молодший лев?

— Сувой той... татусю, сувой... дорогоцінний... що шейх Масуді розповідає в ньому про подорож свою до Землі Валі-

нана*. Від дідуся дістав я ще його. Віддав я його Карльосові... Туди ж бо помандрував він. .

Ібрагім притис до себе хлопця.

— А що Адамові?

— Адамові..., бо ж родич він нам нині, — сказав я, щоб вибрав сам, що схоче! Він узяв „троянду пустині“, ту, що старий Хаджі-Муса приніс мені з Мекки. Адам казав, що коли там, в краю своєму стане йому смутно, — покладе у воду троянду суку, й вона нагадає йому, що тут, у нас — у полоні й неволі — троянда приязні й любови цвіла для нього. — Й невитримав — захлипав:

— Я б... все, що маю.. й матиму, все б віддав йому, коли б він був тут.

— Справно вчинили ви, діти любі, віддавши найдорожчі вам речі. Ти ж бо, Гасане мій, плакав, коли тобі не дозволяли класти сувій Масуді біля твого ліжка! — Й притяг одним рухом обох синів до себе. — Стережіться, діти, любуватись в душі добрим наслідком щедрости своєї, проказаної чужинцеві. Той бо, хто чинить так, — подає Всемогутньому найкращу райську квітку брудною рукою... Бо ж все, що не є від ширости, — марево одно... Ось слухайте! Давно це було. Земля ще цвіла, як весняна квітка, а людство переживало ще ранок юности своєї. І вирішив був шах Джіян-Агір, мудрий оборонець Світла Вічного, виставити місто-столицю. Місто райської краси, місто нескортливої слави. Нічим не мало воно бути подібне до ніодного з тих гарних міст, що їх знало людство. Більше: не сміло воно бути нічим подібне і до тих усіх міст, що будуть потім. Таж хіба можуть збудувати таке місто оті, знані великому шахові, його власні будівничі?... І послав гінців, людей військових, розвідників і шпигунів по всіх світах, по всіх шляхах великих. І велів хапати, де тільки пощастить, мистців чужих: малярів, різьбарів, будівничих і тих, що складають чарівні казки. І наловили їх силу-силенну, поставили перед очі володареві, а він сказав їм:

— Мистці!.. Я дам вам усе, чого забажає душа ваша, а ви дайте мені твори вашої уяви. А не дасте, то я заберу й ваше життя.

І взялися мистці за працю. За власне життя віддали всю творчість свого духа. І повстало місто: несподіване, як сон, химерне, як казка. Вигляд його звучав співом гурій,** грало воно барвами тисяч веселок. Таж сказали мистці Джіян-Агірові:

— Ми виконали волю твою. Але одна умова: почекай повний місяць і не входи в столицю нову, — мусить бо в ній все осісти, стверднути, просохнути, а нас відпусти до домівок наших.

Дав кожному щасливий шах і золота, й самоцвітів, а сам і день і ніч дивився здалеку на чарівну столицю свою. Дивився

* Подорож шейха Масуді на Волинь, до Володимира Волинського приблизно в X-му столітті. Арабський рукопис.

** Гурія (араб.) — це, як вірять магометани, вічно молоді і вродливі дівчата, що живуть в раю Магомета і ждуть там праведників.

і мріяв, яке у місті отім, що було наче мрія сама, буде щасливе життя його. А як минуло тридцять днів — могутній шах з почотом, військом, урядниками й людом рушив до своєї своєї столиці. Була вона близько, таж прийшлося йти далеко. Бо, що ближче підходив до міста шах Джіян-Агір, то далі й далі відступалося від нього місто. Так і не зміг наблизитися до нього, так ніколи й не вступив до нього... Бо ж все тікало воно, місто те — мрія, як хмарка на небі, як вітрець у повітрі. І, як мінлива хмарка розпалося воно на тисячу-тисяч шматочків, що й розсіялися пустинями світу, невловні й недотикальні навіки...

*

В порті з високими берегами-скелями чітко викреслюється на металево-блискучому небі подвійна лінія рей, щогли й таке-ляжі вітрильників. А між ними — і того корабля, що має відвести мандрівників на „другу землю“. На кермах човнів задалегідь палають вогнища — „щоб пільма не поглинула їх, як Йону велериба“. На тому ж вогні вариться й вечеря моряків, незмінна від часів великого Синдбада: масна, темно-цегляста сачавиця. Вечірні тіні й відблиски вогнів гереворюють людські постаї в казкових джніні. Керми вистромили з хвиль своєї надводні частини, як хвости сонних, дримаючих риб. Але на березі рух ще не вщух. На прикрашеному срібними оздобами коні переїздить майданом-надбережжям спокійний, як тихий вечір, їздець. Тут же, над самим морем полягали вердлюди. Із тридцять їх, а може й більше. Жують обвислими, м'якими губами, а караван-баша накриває їх сукняними накривалами. Дві речі бо конче вимагають, щоб їх накривали: — „Олійок дорогоцінний, бо втратить аромат свій, та верблюду, бо ж не засне він не вкритий“. Пахне смаженою рибою, мокрим, просмоленим деревом, свіжими, в олію смаженими оладками, часником, цибулею та вареною квасолею. Під жовтавим світлом лойових каганчиків дорогою мозаїкою виграють помаранчі, гранати, розрізані вогненні кавуни й блідо-зелені, аж перламутрові, довгасті солодкі азійські дині. Продавці, не затуляючи ротів, вихваляють свій крам:

— Кисле молоко, біле, як райська хмара!...

— Злоті, злоті дактилі, солодші за мед, бо ж сам Аллах налив їх солодошами.

Підсліпуватий дідок пересипає — шеретує солоні, підсмажені фісташки.

— Гурі! райські не погорджували б ними, коли б не мали їх гоїно і в раю, і то, як раз саме, як от ці, що продає їх за безцін Ахмет син Ахметів!.

Пахощі ріжного гострого коріння вклинюються в запахи тільки що зварених креветок та печеного баранячого мяса...

Зорая спірається на Адама. Готова вже вступити на хистку кладку й покинути рідний беріг. Але обернула ще.

— Забула щось?

Мовчки, рухом руки покликкала квітярку.

Притримуючи кошик з квітами на голові, жінка підбігла до багатой пані. Чорна сукня-сорочка й чорне покривало вкривають цілу постать, видно тільки босі ноги й підмальовані очі. Зоря бере довге, з нанизаних, як перлини, жасминових хрещиків на-мисто й обгортає ним шию. Дає монету жінці, ушасливленій незвичайно високою ціною. Вибух благословінь летить на адресу „доброї володарки“. За них Зоря кидає квітарці ще й бранзолетку зо своєї руки.

— Дай донці своїй за ті слова благословіння, що чую во-станне на Рідній Землі!

Квітарка високо підносить свій кошик і, немов виплескуючи з нього воду, облилає Зоряю різнобарвним дощем квітів:

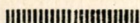
— Най квітами постелиться тобі твій шлях, володарко! Най щастя цвіте для тебе скрізь, де ступить нога твоя!..

Ось уже й останній вогник Палестини потонув і згас у пільмі. Довкола синє небо й синє море, ніч... і невідоме... Тужно й три-вожно вдивлявся Рустем в цю безмежну синь.

Адам міцно пригорнув до себе дружину: „Зоря вранішня“... Зорає!.. Моя єдина! — шепче тихо.

Сарацинка хитає прекрасною задуманою голівкою:

— Ні, мій любий!.. Нема вже Зораї... Нема!.. Там закінчила вона своє життя, — вказує в далечінь переобтяженою дорого-цінностями рукою. — Зоря — тільки згадка.. радісна згадка. Але цей жасмин, — підносить на шиї ароматну гірлянду, — це вінок на її могилу... Від нині є тільки Марія Дунін-Борков-ська, — вимовляє справно, але з незвиклим для Адама наголосом ще чуже їй, хоч і власне її наймення.

Богдан Лепкий

ВЕЛИКИЙ ПОКІЙ *

(Вийняток з 2. частини „Казки мого життя“)

Перед підвечірком хлопцеві звичайно ставало трохи легше: проходила гарячка, минали дріщі, хотілося кудись йти, щось бачити, розмовляти.

Не було з ким. Батько був у stodолі, при змолоцках, мати відпочивала, а Яницька готувить в кухні підвечірок. Всі гадали, що малий спить, а він вже давно встав. Тихо, як кіт, щоб не збу-дити мами, закрався до великого покою.

Який же він великий! Чогось то більший, ніж був перше, перед недугою. Стіни буцім порозступалися, вікна повидовжувалися, стеля піднялася в гору. Аж страшно!

Хлопець притулився до одвірка й розглядався по кімнаті.

* Автор описує тут свої дитячі роки та свій родинний дім. Деякі відхилення від прийнятого нами правопису залишаємо без змін, щоб мова була подібніша до тодішньої.